

Александар В. Шешел, студент
Универзитет у Београду,
Правни факултет у Београду
sheckya@gmail.com

КОСТА ЧАВОШКИ: МОЋ И ПРЕВЛАСТ – ТУКИДИДОВА ПОЛИТИЧКА МИСАО (CATENA MUNDI, БЕОГРАД 2015, 214 СТР.)

Веома је мало књижевних дела написаних у античко доба, која су трајала кроз векове и опстала до наших дана и својим великим значајем извршила утицај на многе идеје и велике мислиоце кроз историју. Један од таквих „споменика епохе“ јесте и *Пелопонески рат*, дело највећег грчког историчара Тукидида.

Пред нама је најновија књига из пера академика Косте Чавошког. Овај аутор, добро познат српској јавности, већ више од четрдесет година објављује књиге и радове из области теорије државе и права, уставног права, као и радове из политичке и правне филозофије. Овај плодни писац до сада има више од четрдесет објављених књига у својој богатој библиографији. У овој књизи аутор се бави Тукидидовим политичким идејама, пошто је тај антички историчар писац првенствено политичке, а потом и војне историје. Тукидид се сматра највећим историчарем антике, већим и значајнијим од свог савременика Херодота, којем су наденули титулу „оца историје“. Такву тврдњу поткрепљују основани разлози. Наиме, Тукидид је поседовао једну значајну врлину, коју Херодот није, а то је непристрасност. Херодот је писао опширно о културној, етнолошкој историји, о историји источњачких народа и нехеленског света, о географији и географским положајима, а такође је био сарадник и пријатељ великог атинског државника Перикла, те је настојао да представи Атину у што лепшем светлу, да истакне њене велике заслуге у Персијским ратовима, као и њен велики значај и место у хеленском свету. С друге стране, Тукидид, који је био прогнан („остракиран“) из Атине после једне неуспешне битке у којој је био командант (због његовог прогонства, његова објективност се и не доводи у питање), писао је о једном великом догађају, о Пелопонеском рату, чији је био не само посматрач, већ и учесник. Наравно, оба ова велика историчара не могу да се пореде са Хомером, грчким песником, чији су епови,

поред одређене количине историјског, обиловали и митолошким садржајем, те се и не сматра да је он био историчар.

Аутор ове студије истиче вредност и значај Тукидидовог дела и о тој вредности бележи следеће: „Оно што у Тукидидовој историји најпре задивљује јесу пре свега његова непристрасност и објективност, као и способност да испод оног што је површинско и ефемерно открије дубље и трајније основе текућих збивања, захваљујући којима ће се исти или слични догађаји поновити у потоњој историји. Такву његову способност нарочито потврђује његова анализа атинског империјализма, чија се битна обележја увек изнова јављају у свакој потоњој великој и моћној држави, која по природи ствари тежи господству над другима. И како је таквом анализом разоткрио бит не само атинског, него и сваког потоњег империјализма све до данашњих дана, његова проницљива запажања представљају полазну основу и за савремене реалполитичке теорије међународних односа“.¹

Стари Грци су разликовали *polemos*, ратове које су водили хеленски градови-државе против спољашњег непријатеља, какви су били Персијски ратови, и *stasis*, ратове које су водили грчки полиси међу собом. Тукидид је у свом делу описао рат између Пелопонеског савеза, на челу са Спартом, полисом који је имао најјачу копнену војску, и Поморског савеза, на чијем је челу била Атина, највећа поморска сила и најмоћнији полис читаве Хеладе. Рат је вођен за превласт у хеленском свету.

Ова два полиса били су симболи два супротстављена политичка поретка. Док је Спарта једна врста аристократско-олигархијског уређења, Атина је колевка демократије. Та се подела изражавала и у полисима који су били неодлучни у сврставању уз неки од ових савеза, те је то изазвало унутрашње сукобе између присталица супротстављених идеологија, демократије и олигархије. О интензитету тих крвавих сукоба најбоље сведочи и то да се догађало и да „отац сина убија“.² Аутор код Тукидидовог описа грађанског рата у Керкири запажа да „*stasis* представља слом и распад унутрашњег правног и политичког поретка и успостављање природног стања у Хобсовом (Thomas Hobbes) смислу те речи“.³ Томас Хобс је енглески филозоф познат по учењу о природном стању, које је изложио у свом *Левѝјатѝану*. По том учењу, у природном стању, човек је човеку вук (*homi homini lupus est*) и постоји рат свих против свих (*bellum omnes contra omnes*)⁴. Из тог природног стања, грађани се уздижу и путем хипотетичког друштвеног уговора ограничавају своја права

¹ Коста Чавошки, *Моћ и ѿревласѝ – Тукидидова ѿполѝичка мѝсао*, Catena mundi, Београд 2015, стр. 17

² *Ibid.*, стр. 130

³ *Ibid.*, стр. 124

⁴ Томас Хобс, *Левѝјатѝан или маѝерија, облик и власѝ државе црквене и грађанске*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2011, стр. 112 и даље.

у корист државе, тог апстрактног бића на које преносе своју сувереност, а та држава је гарант слобода и права свих грађана. Иако је Хобс био живи сведок грађанског рата у Енглеској, аутор сматра да се његова идеја о природном стању темељила на Тукидидовим приказима грађанског рата у Керкири, будући да је Хобс први превео *Πελοποννησιακῆς πολέμου* са старогрчког на енглески језик. Из Тукидидовог описа *stasis* Чавошки даље закључује да је он био „ендемска појава у ондашњем хеленском свету све док су градови били аутономне политичке заједнице“.⁵ Братоубилачки, грађански ратови су, по правилу, много суровији, окрутнији, крвавији од међународних ратова. Нема сумње да је аутор у праву када закључује да је грађански рат хаос који обилује окрутношћу и свирепосту и да се „у таквом стању унутрашњег рата сви друштвени и политички односи свODE само на дихотомију пријатељ – непријатељ, чиме се затире свака могућност трпеливости и узајамног поверења.“⁶

Разлози за велике успехе Атине и претварање Атињана у господаре мора често су тражени у унутрашњем политичком поретку. Аутор наводи мишљење Старог Олигарха, по којем „сиромашни сталези и атински демос с правом располажу већом влашћу од оних који су угледнијег порекла и богати, јер демос весла на бродовима и тиме чини Атину моћном.“⁷ Тукидид је много пре Аристотела, који је темељно изложио особине демократије и других политичких уређења у својој *Πολιτικῆς*⁸, уочио неке од иманентних слабости демократије, по којој је Атина била чувена. За њега се не може рећи да је био присталица олигархије, али је био оштар критичар демократије. По њему, најчешћа слабост демократије у Атини јесте лакомисленост, поводљивост масе, што је чини лаком за манипулацију демагога, оних који обмањују народ, удовољавају његовим страстима зарад политичке користи. Та непромишљеност обичног света коштала је Атињане бројних неуспеха у Пелопонеском рату, а највећу цену те непромишљености, Атињани су платили у војном походу на Сицилију, где су доживели катастрофалан пораз.

У поглављу које носи назив „Антрополошки песимизам“⁹, аутор анализира Тукидидове описе људске природе и начин на који на ту природу утичу неке специфичне околности какве су рат и епидемија куге, која се појавила у Атини због пренасељености и од које је страдао и сам Тукидид. Његови су закључци да, у борби за превласт, људи занемарују моралне законе, они следе само свој властити интерес, спремни су да газе све пред собом да би се докопали политичке моћи. Као порив који доводи до преваге зла над

⁵ К. Чавошки, стр. 124

⁶ *Ibid*, стр. 125

⁷ *Ibid*, стр. 77

⁸ Aristot. Polit., 1292b

⁹ О антрополошком песимизму, Коста Чавошки је опширно излагао и у својој студији о Макијавелију. В. Коста Чавошки, *Макијавели, Orpheus*, Нови Сад 2012, стр. 54-78

добрим на теразијама људске природе, Тукидид наводи похлепу и честољубље, које прераста у жељу за владањем над другима.¹⁰

Посебну пажњу у овој књизи заслужује и ауторово темељно разматрање правде и различитих значења која Тукидид придаје овом појму, као и немогућности ограничавања политичке моћи правдом. Иако је Аристотел, много након Тукидидове смрти, изложио своју расправу о правди и правичности¹¹ која је остала актуелна и до данашњег дана и на коју су се угледали бројни потоњи теоретичари правде, правда није била непозната старим Грцима. О њој су умовали и најстарији грчки филозофи пресократовци.¹² С друге стране, Атињани су сматрали да правда припада јачему и настојали да позивањем на правду легитимишу своју хегемонију коју су спроводили над другим полисима. Тај принцип се најбоље види у дијалогу на Мелу. На овом месту аутор детаљно анализира тај део *Пелойонеског раѝа*, у којем Атињани Мељанима нуде да им се покоре и објашњавају им како би њихова предаја представљала обострану корист. Ту је дошло до извесног парадокса. Наиме, ти исти Атињани, који су одбили да клекну пред надмоћнијим и бројнијим персијским завојевачима и који су били спремни да сви до једног погину за слободу, сада су заузели њихово место и спроводили терор над свима који нису хтели да им се покоре. Храбри Мељани, који нису хтели да жртвују своју слободу зарад живота у ропству, исто као и Атињани неколико година раније, сви до једног су изгинули, а њихове жене и њихова деца су бачени у ропство. Дијалог на Мелу показује карактеристике односа између Атине, града-тиранина, и бивших савезника из Персијских ратова. Атињани су од њих створили поданике и према свима поступали на принципима „природног закона“, што је ништа друго до право јачег. Такав природни закон био је окосница атинског империјализма, политике лишене било каквих моралних обзира. Аутор с правом констатује да је Тукидид, у дијалогу на Мелу, приказао саму суштину тадашњих међународних односа, односно односа између градова-држава у античкој Грчкој, и закључује да је само унутрашње право област која је резервисана за морал и правду, док у међународним односима влада право силе.

У додатку ове књиге, Коста Чавошки разматра Плутархово разумевање делотворности закона. Плутарх пише о правном поретку у Спарти, који је утемељио легендарни законодавац Ликург својим законима, који су непрекидно важили дуже од пет векова и указује на његову политичку мудрост. Поред свих добрих особина уређења чији је фундамент Ликургов устав,

¹⁰ К. Чавошки, стр. 30

¹¹ Аристотел је ставове о правди и правичности записао у петој књизи своје *Никомахове еѝике*, која носи назив по Аристотеловом сину Никомаху, који је ово знаменито дело објавио након филозофове смрти.

¹² Више о томе в. Божидар С. Марковић, *Правичност као мисао и правно искуство*, *Архив за ѝравне и друшѝивене науке*, септембар 1937, књига XXXV, стр. 218–229

Чавошки посебно подвлачи веру Спартанаца у исправност сопствених закона, као и њихово систематско васпитавање које је имало за циљ приврженост Спарти и њеном правном поретку. Ти закони су омогућили да Спарта поста-не један од најмоћнијих полиса читаве Хеладе. Ликургова државничка мудрост најбоље се уочава када се његови закони упореде са Солоновим реформама у Атини. Солон је предвидео да његови закони важе следећих сто година, а убрзо након његове смрти, у Атини је успостављена Пизистратова тиранија, док су Ликургови закони били дуговечни, а слабљење Спарте је почело оног тренутка када су Спартанци престали да се придржавају његових закона.

Ова књига је јединствена, зато што представља прво опширније тумачење Тукидидове политичке мисли на српском језику. Аутор је стрпљиво и прецизно изложио све оновне идеје, садржане највећма у бројним беседама, које се сматрају уметнутим од стране Тукидида, у којима он излаже своје аутентичне политичке ставове. Слободно можемо рећи да је ова студија академика Косте Чавошког, не само због беспрекорног стила писања, већ и због обимности друштвених и политичких тема којима се бави, намењена не само правницима и политиколозима, већ и најширој јавности.

Датум пријема рада: 03.03.2016.